

A misteriosa tea entraña do tecer da costureira: a poética da vida de María Mariño

Carmen Blanco

Formas de citación recomendadas

1 | Por referencia a esta publicación electrónica*

BLANCO, CARMEN (2011 [2007]). “A misteriosa tea entraña do tecer da costureira: a poética da vida de María Mariño”. En Carmen Blanco (coord.), *María Mariño: Día das Letras Galegas 2007*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 37-68. Reedición en *poesiagalega.org*. *Arquivo de poéticas contemporáneas na cultura*.
<<http://www.poesiagalega.org/arquivo/ficha/f/111>>.

2 | Por referencia á publicación orixinal

BLANCO, CARMEN (2007). “A misteriosa tea entraña do tecer da costureira: a poética da vida de María Mariño”. En Carmen Blanco (coord.), *María Mariño: Día das Letras Galegas 2007*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 37-68.

* Edición dispoñíbel desde o 28 de febreiro de 2011 a partir dalgunha das tres vías seguintes: 1) arquivo facilitado polo autor/a ou editor/a, 2) documento existente en repositorios institucionais de acceso público, 3) copia dixitalizada polo equipo de *poesiagalega.org* coas autorizacións pertinentes cando así o demanda a lexislación sobre dereitos de autor. En relación coa primeira alternativa, podería haber diferenzas, xurdidas xa durante o proceso de edición orixinal, entre este texto en pdf e o realmente publicado no seu día. O GAAP e o equipo do proxecto agradecen a colaboración de autores e editores.

A MISTERIOSA TEA ENTRAÑA DO TECER DA COSTUREIRA: A POÉTICA DA VIDA DE MARÍA MARIÑO

Carmen Blanco

Universidade de Santiago de Compostela

A miña nai, mestra na arte da vida e da costura.

no tapiz do universo en que eu habito.

Claudio Rodríguez Fer

*Unha poesía de són esencial
donde o misterio nos chega.*

Uxío Novoneyra

*De vello sabía o aire o tratar daqueles tres,
tecendo sempre mansiño, sin dereito nin revés,
unha longa tela entraña, rede de quen todo é.*

María Mariño

miña infancia tecedeira

María Mariño [38]

*O cantar da costureira
un cantar é moi baixiño,
non poden cantar ó alto
porque cantan de contino.*

Cancioneiro da agulla

Por desgraza, a poesía non está en todas partes. Mais pode estar en todas partes. Entre as clases populares, por exemplo, por moito que non lles guste ás xentes con prexuízos clasistas. E, de feito, a poesía estivo e quedou para sempre na voz popular renovadora da costureira noíesa María Mariño. A súa poesía é moitas cousas. Porque é profunda e polisémica. E é tamén *a misteriosa tea entraña do tecer da costureira*.

María “a costureira”: unha alta poeta de clase popular

O oficio e a arte da costura

*A quen diga mal de min
ou de outra costureira,
heille de pica-la lingua
coa punta desta tixeira.*

Como é sabido, a procedencia social de María Mariño era humilde. Seu pai, Xosé Mariño Pais, era zapateiro e súa nai, Filomena Carou Lado, era costureira. Eran cinco irmáns e todos tiveron que traballar desde a mocidade. A propia María dedicouse tamén desde moi nova a coser polas casas, seguindo o oficio feminino tradicional na familia, o da súa propia nai e o da súa irmá Asunción. E entre os alcumes de María Mariño cando nova en Noia estaba o de María “A Costureira”.

Por outra parte, María Mariño tiña paixón pola nenez, un profundo interese polo saber e unha alta valoración da cultura, polo que, [39] pouco antes de casar en Escarabote, co mestre compostelán Roberto Posse Carballido, abrira alí mesmo un parvulario e, despois de casar, dedicouse aos labores de ama de casa e a axudar ao seu home na escola durante o resto da súa vida.

Mais a costura foi sempre un dos seus traballos cotiás, como para a maioría das mulleres populares e máis nos anos pobres da guerra e posguerra que lle tocou vivir, igual que o bordado, o ganchillado ou o palillado foi unha arte cotiá para moitas mulleres de todas as clases sociais, como o fiado ou o tecido: sabemos que María Mariño palillaba e que pali-llaba Rosalía de Castro, quen tamén cosía e zurcía mentres reclamaba nas mans das mulleres a pluma ademais da agulla.

E, tamén María Mariño, como moitas das mulleres humildes do seu tempo, afeitas ao facer e refacer de agulla e tesoiras e ao zurcido, facíase a súa propia roupa. E este bo oficio da costura, no que tantas mulleres plasmaron e plasman a súa creatividade, nunha necesaria arte vital de mans tecedeiras, podemos admiralo na capiña da fotografía máis emblemática de María Mariño, feita nova co material reciclado dun abrigo vello. Uxío Novoneyra tivo esta foto de María enmarcada na súa casa de Parada durante moitos anos.

A necesaria e vital arte pobre da costura de María Mariño é semellante á súa tamén necesaria e vital arte pobre ou *povera* da poesía, feita “nova” e dela co material da “vella voz” comunal das palabras pobres populares, femininas, coloquiais, familiares, ancestrais, procuradoras, místicas e videntes, que falaban por ela antes dela e sen ela e que dicían o que ela non sabía ou sabía sen saber: o misterio esencial da *tea entraña* dos seus versos.

E o azar necesario da vida quixo que hoxe unha alta profesional da costura da nova moda galega leve o mesmo nome da poeta, a deseñadora María Mariño.

[40] *O prototipo galaico da costureira*

*Costureiriña bonita,
tecelana regalada,
éntrache o sol pola porta,
o luar pola ventana.*

Ademais, tal como temos dito, María Mariño era unha muller de clase popular sen unha cultura formalizada mais cunha fonda personalidade humana e cunha profunda cultura popular que conlevaba unha grande creatividade de cantora e contadora oral. A súa arte popular discorría fecunda como un río ao que o coñecemento poético culto de Novoneyra deu forma final, respectando absolutamente a súa voz orixinal. Por outra parte, a propia María Mariño, como fan moitas outras escritoras e escritores, utilizaba creativamente os valores vitais da marxinalidade popular, dunha maneira consciente e da marxinalidade feminina dunha maneira inconsciente. E sen dúbida na súa propia persoa había moito do prototipo popular galaico da costureira que foi durante a súa mocidade. En primeiro lugar, na súa magnífica *rareza de muller distinta*, que a reaccionaria ideoloxía dominante tradicional critica na cantiga citada e segue criticando prexuzosamente nas opinións recollidas sobre a autora na actualidade. E en segundo lugar, no seu grande coñecemento da cultura de tradición oral e na súa considerable competencia faladora, contadora e cantadora, que, segundo as informacións dadas polas persoas que a coñeceron, tivo a poeta.

A alta poeta da vida

*Tódalas costureiriñas
vos direi cal elas son:
apretadas da cintura
e largas do corazón.*

Mais, como tamén temos dito, María Mariño foi unha auténtica poeta. Unha poeta da vida. Unha persoa profunda, intelixente e sensible que [41] viviu a poesía. Isto deducímolo dos testemuños dados polas xentes que a coñeceron e polo seu propio testemuño poético posto no primeiro poema do primeiro libro, como unha autodefinición de si mesma, esencial para a comprensión da poética da *nena que fala* que preside *Palabra no Tempo* e toda a súa poesía:

¡Inda vou na mesma meniña
aquela que fogueaba sin leito!

¡Son aquela!
¡Son aquela que no bosco
escuitaba o himno dela!

(...)

¡Son aquela!
Son aquela pena nubra
que de mofo entrenzaba
a lonxe voz do poeta,
cando aínda non sabía
que era para ela
o que aquela voz narraba.

¡Son aquela!
¡Son aquela sempre soia
que paseaba a ribeira
a ver si nela atopaba,
a ver si nela afogaba (Mariño 1994: 63-64)

Tal como nos di, ela foi sempre poeta, aínda que espertase para a escrita na idade madura do cambio feminino, momento que adoita propiciar a procura, a autoafirmación e a sabedoría, no medio dunha radical revolución da personalidade cara á asunción plena da complexidade da vida, desde o nacer e o *medrar* constante ata a morte: tal a poesía toda de María Mariño.

E nese momento da escritura tivo o privilexio de contar coa asesoría dun dos grandes poetas de Galicia, Uxío Novoneyra, grazas [42] a quen entrou tamén en contacto cun pequeno grupo da máis alta intelectualidade galaica, entre os que estaban Ramón Otero Pedrayo, Ramón Piñeiro ou Domingo García-Sabell. María Mariño, sempre aberta a todo e sempre disposta a aprender, fixo medrar a súa sabedoría coa deles, tal como temos evidenciado a propósito da súa relación con Otero, da que se conserva documentación. E hai, de feito, na súa poesía moito do pensamento epocal destes mestres, isto si, absolutamente personalizado e integrado nas súas propias vivencias: a apertura vitalista ao devalar da vida; todas as modulacións da saudade; o pensamento existencialista heideggeriano sobre o ser, o tempo, a morte e a nada. Así o evidencian xa, desde un primeiro momento, o poeta Novoneyra, na lapela de *Palabra no Tempo*, cando di que en María Mariño se confirma o mito da profundidade do ser galego, angustia, esperanza, memoria, nostalxia e arelanza, e o poeta López-Casanova, na revista *Grial*, ao enfatizar a importancia da dimensión metafísica da paisaxe interior na *palabra acendida* de María Mariño.

É, pois, María Mariño unha poeta de clase popular, profunda e sabia, como moitas xentes desta clase e como dicía Novoneyra dela e da xente do noso pobo: unha *poeta-pobo*, profunda, como o mellor do noso pobo, matizo eu. Unha poeta que di do que sente e do que sabe e que sabe e sente o pouco ou nada que sabe e que se sabe, desde o seu lugar sen lugar. Unha poeta que di do que *lonxea*, do que di o mundo e a materia que manda nela, a terra do Courel e o mar de Noia e o mar da Marola, do que vén nas *mestas voces mesturadas* do todo, no silencio das cousas, na *luz de faro* entre néboas, no *camiño* que se procura permanentemente, no que é noso sen posesión, no *sol* que aluma como a noite, no sol de mestas sombras polo que ela fala. Por todo isto fala, nunha *poética ventrílocua* de voz de natureza profundamente entrañada:

1
Sol de mestas sombras, tedes néboas pras mollar,
tedes aires que vos fartan e terras de bon andar. [43]

I eu que vós son erguida do *meu pouso sin lugar*,
non sinto voz que me diga si o que teño ha de chegar.

2
Teño muito que atopei nun camiño rebuscado.
Anque é meu del non son dona. Soio sei que por el falo
(Mariño 1994: 118. A cursiva e a negriña son miñas)

A vida e a poesía do tecer

Tecer na tea do tear

Días e días tecín na tea do meu tear:

María Mariño

Sempre na mellor creación vida e arte se xuntan de múltiples maneiras. E así María Mariño levou á súa poesía as súas profundas vivencias de costureira. Desta actividade de costureira hai unha moi significativa presenza na súa obra, en concreto a través da insistencia na imaxe poética do *tecer*, tan intimamente vencellada á vida real e á historia cotiá das mulleres séculos e séculos, e tantas veces recreada simbolicamente nos mitos e nas artes: as míticas mulleres que tecen o tapiz, as realistas mulleres domésticas que cosen. Circe, Aracné, Penélope mantendo a orde da cidade e dos deuses. As señoras e as mozas que fian no pazo, no fiadeiro e no monte; as burguesas e as monxas que bordan; as mulleres humildes que cosen e zurcen; as femias todas que calcetan, palillan e tecen mantendo o estado e a economía do patriarcado, mais tamén prolongando pacificamente a existencia. Mitos e realidades hoxe xa diversamente subvertidas.

Literariamente, a imaxe mariñana podería ter, tal como xa dixemos, unha orixe rosaliana. E así podería proceder da desencantada Rosalía que canta a vida de muller soa sen amor da viúva de vivo emigrado en “Tecín soia a miña tea” de *Follas novas* e da aínda máis [44] desencantada Rosalía-Penélope-Galicia que tece día a día a súa tea, sen cesar e sen esperar a Ulises, na súa tarefa de vivir independente, mais sen esperanza, dun dos poemas finais de *En las orillas del Sar* :

(...)

¡Esperad y creed!, crea el que cree,
y ama con doble ardor aquel que espera.

Pero yo en el rincón más escondido
y también más hermoso de la tierra,
sin esperar a Ulises,
que el nuestro ha naufragado en la tormenta,
semejante a Penélope
tejo y destejo sin cesar mi tela,
pensando que ésta es del destino humano
la incansable tarea,
y que ahora subiendo, ahora bajando,
unas veces con luz y otras a ciegas,
cumplimos nuestros días y llegamos
más tarde o más temprano a la ribera (Castro 1982: 393)

Este tecer existencialista rosaliano-mariño pódese apreciar no seguinte poema central para a comprensión dese propio tema do tecer na poesía toda de María Mariño:

1

A saudade de quen son é un peito sin borrar
O ditado vello feito de quen veo para non parar.

2

Días e días tecín na tea do meu tear:

Hoxe a tea toda feita del n'a podó sacar (Mariño 1994: 103. A cursiva é miña).

E, por suposto, é nel evidente a súa interpretación simbólica que identifica o *tecer* co vivir e co existir, a *tea* coa vida individual e o *tear* coa vida no seu conxunto e totalidade. [45]

Tecer amores

Os dous tecen amores.

María Mariño

Este mesmo sentido é o que se repite cunha alta recorrencia ao longo de todo o poemario *Palabra no Tempo*, xa desde o citado primeiro poema-autopoética-autobiografía que comeza “¡Inda vou na mesma meniña”. Vexamos del os versos non ditos antes:

Son aquela mañanciña,
entre orballo das rosas,
entre area de sendeiros,
onde atopaba a campana.

Caladiña eu chamaba
en berros que hoxe esquezo,
cando o navío de lonxe
o meu mar cheo atracaba.

¡Son aquela!
Son aquela tarde queda
que no serán se chamaba
miña aurora sin coores
chea dun farto rebusco
que en un xordo a min chegaba.

(...)

Eu non sei,
eu non sei son sinceira.
Eu sentía un lonxe triste,
eu sentía nel ledicia
eu quería quedar soia,
eu quería compañía,
¡aquela que eu non sabía! [46]

Hoxe o sol enxuga a néboa.
Os dous tecen amores.
¡Han de saber algo dela! (Mariño 1994: 63-64. A cursiva é miña)

Toda a poética do diálogo, do lonxe, da procura, da chamada, do ser e da palabra da natureza, da terra e do mar, da ledicia e da tristeza, da soidade e da compañía están neste poema da subversiva *nena que fala*. Mais nel aparece tamén a palabra *amores*, introducindo explicitamente o tema do amor, marxinal e case insólito na poesía galega mariñana, mais latente sempre no subtexto da procura e da chamada. A imaxe animista, de raigame ancestral, popular, hilozoísta e novoneyriana, canta os amores do sol e a néboa, amores da natureza que impregnan toda a materia do mundo e o ser do propio eu mesmo perdido e precisamente atopado nesa natureza entretecida nun todo amoroso, metonimicamente representado por dous dos seus elementos, *o sol, II. ¿todo o que hai?* (Mariño 1994: 116), e a néboa, ela. Por amor os dous saben do auténtico eu dela que toda a súa poesía procura.

Tecer a tea entraña

*De vello sabía o aire o tratar daqueles tres,
tecendo sempre mansiño, sin dereito nin revés,
unha longa tela entraña, rede de quen todo é.*

María Mariño

A palabra amores volve aparecer, xunto ao tema do tecer, outra vez no poema, tamén poética, “Historia e gaiteiro”, tan importante para evidenciar a consciencia da metapoética e metaartística popular e da orixe da autora, procurada na “vella voz” da fala, da música e do canto secularmente herdadas. É este o único poema con referencias erótico-amorosas dentro da poesía galega mariñana e nel se evoca un día de festa na aldea: [47]

Vertía o aire unha temprá que del era ben sabida.
Nela mozos bailaban, nela os vellos tempo tiñan
de contar vellas fachendas, e tamén daquel erguido
que o tempo foi afogando na forza da onda viva.

**De vello sabía o aire o tratar daqueles tres,
tecendo sempre mansiño, sin dereito nin revés,
unha longa tela entraña, rede de quen todo é.**

Era o día sono dun ano.
Néboas revolteaban sin saber para onde coller.
Viuse logo o teito azul: o que a gaita viu nacer.

Tiñan man de peitos cheos as sombras das carballeiras.
Dona era a gaita do longo daquela aldea.
¡A tarde dos seus amores! ¡Meniños das rosquilleiras!

Os pinares eran voz;
seus picaños arrecendían ó tempo.
Era o tempo palabra, a que a gaita iba tecendo.

De entre feitos naz a voz do noso gaiteiro vello.
Fai de escudo a súa estampa.
De retorno sempre o són.
Soio é peito a súa fala.

O seu paso ben gardado entre pinos e prazuelas,
Fogueteiros e campás, nunca o soupen describir.
Digo o dos meus avós, cando falaban sin min.

*Soio historia é o gaiteiro;
¡mellor libro no lein!* (Mariño 1994: 70-71. A negriña e a cursiva son miñas).

A poética do non ler libros, da que certamente falou Novoneyra, mais que non se pode interpretar ao pé da letra senón simbolicamente, aparece aquí cantada de maneira implícita por María Mariño nos versos “Soio historia é o gaiteiro; / ¡mellor libro no lein!”. [48] Esta poética está en relación co motivo da substitución do mundo e do eu polo libro e co da natureza toda como o verdadeiro libro, que aparece nos magníficos versos “Linme hoxe toda por dentro. / ¡Linme!” (Mariño 1994: 163). E está tamén vencellada coa clarividencia inefable do non entender e do non dicir, do saber sen saber e do dicir sen dicir, que aparecen a través do motivo do “ler” e do “letrear”, en versos como “Cousas, cousas fun lendo, cando as letras aprendía. / Agora que sei ler non sei o que alí decía” (Mariño 1994: 126) ou os que retoman o tema rosaliano da caída do pano que vela o mundo, “Hoxe caeume o pano que a mirada me enturbaba. / Del quedoume sentir, entre o Non e a Esperanza. // Anque agora vexo craro, inda que o sol non anda, / non entendo ben as letras que co pano letreaba...” (Mariño 1994: 130). Este saber sen saber e dicir sen dicir é recorrente na súa persoal e ilóxica poética do silencio, que agroma en versos como “Sempre hai verba que non di e bon alalá que non zoa” (Mariño 1994: 75), ou neste outro emblemático poema sobre os motivos do silencio das voces ou das voces do silencio que permiten a visión e o sentir do todo que leva á plenitude absoluta do ser volto *cume*, os cumes do Courel que levamos dentro, que dixo maxistralmente Otero:

Hoxe o silencio todo ten barullo de enxordar.
Ergueume nas súas voces, en donde penso quedar.

Dindelas vexo todo, todo o meu bon ollar.
Aquí sinto o que non teño aló no fondo do meu chan.

O meu chan volveuse cume. Eu non sei como esto foi.
Sin obreiros nin ferraxe, baixa nebra está no sol (Mariño 1994: 115)

Aparece tamén no poema “Historia e gaiteiro”, do que vimos falando, a súa sentida poética do peito en “Soio é peito a súa fala”, unha poética cordial, dos sentimentos, dos desexos e dos anxeios de vivir que brilla e berra con todo o seu esplendor en *Verba que comenza*, en

versos como “Aquí che deixo, meu peito canso, aquí / che deixo, / [49] aquí che deixo neste branco papel trillado, neste / percuro das horas” (Mariño 1994: 147).

Como aparece a súa poética esencial do tecer a palabra no tempo no verso clave mariño “Era o tempo palabra, a que a gaita iba tecendo”. Vemos aquí o significado metapoético e metaartístico do tecer, cun valor dobre de poética popular, polo instrumento musical tradicional da gaita, e de poética feminina, polo labor de tecer asociado a este xénero. Mais está presente tamén ao mesmo tempo o significado existencial no tecer e no verso todo. Desta maneira, como xa temos dito, aparecen interrelacionadas no tecer a poesía e a vida ou a vida e a poesía, a través dun emblemático tema tomado da cultura feminina, que en María está verdadeiramente vivido e que na poética feminina, feminista e universal de hoxe é un topos moi estendido e que mesmo xa se converteu nunha moda, mais, como vimos é tamén un topos histórico-literario de antiquísima orixe.

Uns dos versos máis enigmáticos son os subliñados coa letra negra, que desenvolven o motivo do bo entendemento entre tres persoas: “De vello sabía o aire o tratar daqueles tres, / tecendo sempre mansiño, sin dereito nin revés, / unha longa tela entraña, rede de quen todo é”. Estamos ante un dos momentos do esencial misterio que contén toda a poesía mariño, en verdade unha auténtica *tea entraña rede de quen todo é*. Nós cremos na verdade do intimismo profundo e radical aberto ao mundo da poeta e, aínda sabendo que a poesía non hai que explicala, pois explícase soa e pode dicir tantas cousas como nos diga, imos ousar facer unha interpretación vital a favor dela e a favor deles, a favor dos tres, aínda co risco de equivocarnos, pois “aqueles tres” enigmáticos non teñen que ser os tres que nós dicimos e, desde logo, poderían ser calquera outros tres que se queiran. Seguindo a nosa ousadía, podería estar aquí cantada pola poeta a súa verdade da marabilla da relación de amizade harmónica existente entre María Mariño; o seu home, Roberto; e Uxío Novoneyra, unha longa relación amical, profundamente entrañada neles e ensarillada na vida necesaria. Fronte ás faladurías da mirada [50] social prexuízosa ou malintencionada, verquida nas lerias do mundo sobre eles, estas palabras da autora dirían a súa verdade *entraña* e, sen dúbida, tamén *estraña*, para as miradas e as linguas do poder, pero non para o ollos libres e as linguas limpas. Nós, seguindo o que sabemos, queremos constatar a amizade íntima que sempre houbo entre o marido de María e Uxío, tanto en vida da poeta como despois da súa morte. Cando eu era noviña e aínda vivía Roberto, chameino para que me falase da súa muller, sobre a que estaba investigando, e el remitíume para todo o relacionado con ela, tanto a súa vida como a súa obra, ao poeta do Courel, que, precisamente fora o que, á súa vez, me remitira a el e me dera o seu teléfono. E foi tamén o home de María Mariño quen entregou o legado inédito, deixado pola súa muller, a Novoneyra para que se encargase de publicalo segundo os seus propios criterios. A amizade de Roberto e Uxío permaneceu ata a morte do primeiro e estendeuse, por amor a Uxío, á familia do poeta, tal como está constatada en numerosas fotografías.

Tecer pedra para a palabra da paz

*Pica o canteiro pedra,
a que onte foi tecida
na erguida voz do poeta
para verba da cantiga.*

María Mariño

En *Palabra no Tempo* volvemos de novo atopar a polivalencia poético-existencial do tecer nun sinxelo poema que canta a vida cotiá do traballo e da comida pobres, compasadas co pracer da natureza e co discorrer en paz do tempo, mais no que tamén se desenvolve o tema da emblemática poética popular mariñana, identificada coa voz das cantigas tradicionais e co son do duro traballo do canteiro que canta a cantiga da vida ao picar a pedra, se cadra acompañándose cunha cantiga de traballo. O tema metapoético plasma o proceso tamén duro do traballo da palabra por parte da poesía que tece pedra para erguer [51] a voz que canta a sinxeleza da vida pobre que traballa humildemente e come o humilde pan en paz:

*Pica o canteiro pedra,
a que onte foi tecida
na erguida voz do poeta
para verba da cantiga.*

Recende a terra a Virxen.
Entre o sol vén vindo o vento.
A comida vai chegando,
a boroa sabe a trigo.
Espáíase en paz o tempo. (Mariño 1994: 90. A cursiva é miña)

Este canto ao pequeno gran pracer da paz da pobreza da vida da aldea envolta no grande pracer da natureza, nos seus arrecendos, nos seus sons, nas súas cores, nos seus tactos e en todos os seus sentires, é recorrente na palabra de María Mariño, especialmente a través da “vella voz” dos “fogares latexeiros” da fame e das carencias, dos que tamén toma o seu canto:

1
Roxe, roxe esta mañán polo chan de entre sendeiros.
Chega un ben en voz-cantar dos fogares latexeiros.

2
Canta o cuco hoxe de perto, canta o sono do cubil.
Trai no seu corto farto todo o longo do camín.

3
¡Ouh pinares de entre o cuco, picaños dun recender!
¡Rapaciños de entre eles con ollar de fame e ter! (Mariño 1994: 82. A cursiva é miña).

1
Froriña de alto talle
entre herba ben nacida,
hoxe toda peito eres
do alento daquel día. [52]

Froriñas dos valados
 e follas de entre silveiros,
 teitos sodes calados
 dos fogares latexeiros (Mariño 1994: 83).

E esta “vella voz” é a mesma que recolle os “escoitos” todos da terra que lle fala e da materia máis mínima e oculta do “mundo dos furados” que muxe e ruxe, como alenta a vida no interior das casas vellas da pobreza, para cantalo todo na súa “verba do tempo” e na súa materialísima palabra de terra e poética de absoluto mariño:

Amarra mariñeiro ancla cando o vento
 muxe a súa hora,
 muxe escoitos,
 muxe dos furados mundo, muxe
 o verte ruxir das chimeneas, muxe alento
 de casiñas vellas,
 muxe de cumes, de vals e camiños
 soios.
 Vai muxindo,
 vai sacando de todos a frol para que non
 morran outros,
 aqués que teñen que vivir dela,
 aqués que medran na verba do tempo,
 aqués que medran na pobreza que non ve
 pro magoa,
 aqués que medran soios en empuxe segredo –peito enteiro–
 aqués que son fortes-brandos con forza
 e sin ela,
 aqués que son.
 ¡Ouh terra como te vas descubriendo!
 ¡Como vas facendo das túas!
 ¡Como levas e traes! **[53]**
 Cando traes muito dis,
 Pro cando levas, amiga, cando levas
 calas,
 calas o que ofreceches no día aquel
 de luz,
 aquel que de todos ti sabes,
 aquel día de luz moza,
 aquel día farto de teu, aquel día
 –teu ditado–.

¡Terra, di! (Mariño 1994: 175-176)

Esta palabra de terra é a mesma voz da natureza que lle fala, tal como aparece noutro poema-poética altamente significativo:

1

Son a chuvia, son a neve, son o vento da xeadada.
Son alba daquel vivir,
hoxe noite daquel sentir.

Miro, miro e non vexo.
Sinto, sinto e non teño.
Oio lonxe e non entendo.

¡Hoxe,
onte do meu contento!

2

*Naturaleza soia, trai de ti unha compañía,
¡trai algo que sea novo da voz vella que me fala!* (Mariño 1994: 108. A cursiva e a ne-
griña son miñas).

Ter medo o tecer

*Hoxe que non me encontro e ten medo o meu tecer,
achégate, ven a mín, deixa xa de lonxear.*

María Mariño

[54] O profundo sentido existencial do tecer volve aparecer, a través das palabras “ten medo o meu tecer”, para expresar a perda de alento vital, o perderse do propio eu e o medo de vivir, nun dos seus poemas de procura da voz, de procura da luz e de procura do lonxe, no que aparece a chamada desesperada á “voz de faro” que lle dá “luz” e sentido ao vivir, co seu oteriano “cantigar”, coa súa poética de absoluto mariño que é “un mar i outro mar”, coa súa poética ilóxica que di o seu calar e coa súa poética imposible do lonxear:

Sinto, sinto un zoar xordo. Vexo, vexo e non de ollar.
Teño forza que non chega a mín de certo a alentar.

¡Ouh voz de faro, entre néboas, cánto teño de ti sin che oír!
dasme luz nesta borrasca, daslle sentido ó vivir.

Sempre é do mesmo xeito o teu vello cantigar.
Eres pouco, eres muito, eres un mar i outro mar.

Falas o teu saber
e sempre dis o teu calar.

*Hoxe que non me encontro e ten medo o meu tecer,
achégate, ven a mín, deixa xa de lonxear* (Mariño 1994: 109. A cursiva é miña).

Tecer no que non chega

Tece no que non chega e dixo que había vir.

María Mariño

Este persoalísimo verso mariñano “Tece no que non chega e dixo que había vir” expresa á perfección a profunda arelanza que late en toda a poesía de María Mariño, inspirada polos seus máis profundos desexos, sempre lonxeando entre o NON e a ESPERANZA. O poema é catártico e nel esa arela crónica cúrase coa amparadora nostalxia do pasado, coa sandora nostalxia do futuro e cos salvadores sons do silencio das cousas que cantan para o baile da vida das meniñas na poética mariñana do silencio sonoro da *verba vital de nena que fala*: [55]

1

O meu silencio hoxe ten de abondo foliada.

Canta ó són de tres maneiras para as meniñas bailala.

Di o que eu esquecín i enxorda de hoxe o vivir.

Tece no que non chega e dixo que había vir.

2

¡Días de maio, mañanciñas, coores dunha tarde de mar!

En min baten aires de ontes e camiños sin andar (Mariño: 1994: 122. A cursiva é miña)

Neste poema de *Palabra no Tempo* sobre a arelanza sae o son do baile das meniñas e está en estreita relación co seguinte, que volve sobre o mesmo tema central da arelanza, vencellándoo ao da esperanza, e no que aparece tamén outro motivo moi próximo ao do tecer, e igualmente recorrente na obra mariñana, o do *fiar*, xunto co protagonismo das mozas pastoras.

Estamos de novo ante un poema metapoético, no que brilla en primeiro plano a poética feminina dos desexos máis profundos das mulleres, a *poética das torres altas*, que subxace en toda a obra mariñana. Polo demais, a composición explícita a metapoética dos vellos cantares populares femininos que a propia María *ensaia* nos seus cantares novos. Esta poética do ensaio é altamente significativa da consciencia mariñana sobre a curtedade do dicir e a inefabilidade do sentir e do pensar que a leva a saírse do sistema da lingua tratando de expresarse:

*Pastoriñas que fiades na roca das esperanzas,
entre penedos e uces, **sabedes de torres altas...***

Cantades versos de vello ferindo a miña lembranza.

Aprendede o que ensaiei

dinde que enteira son de toda a miña arelanza (Mariño 1994: 123. A cursiva e a negriña son miñas).

[56] O tema do *fiar*, que estaba neste poema presente a través dos motivos do propio *fiar* e da *roca*, aparece tamén noutros poemas. No de *Verba que comenza* “Eu non sei quen

manda hoxe que fixo de min / pingoadá” o eu poético feito pingoadá rola e cruza a terra toda, e é “a Terra toda” que cruza e rola e, entre esa terra que cruza e é están as mozas e a roca e o fuso e o baile do liño a elas asociado.

Fun rolando río abaixo,
erguinme, crucei dos pinos,
das carballeiras,
da pandereta,
da gaita tamén crucei,
do lumeiro,
de muros vellos,
de picaños medas,
dos follatos o ruxir,
dos refreixos que me envolven,
das mociñas, dos seus vermellos refaixos,
da roca-fuso –baile en liño–,
dos pendellos donos de lúa,
do rouco can de palleiro,
do noso alalá,
do hórreo, das calexas tamén crucei (Mariño 1994: 168. A cursiva é miña)

O tema aparece tamén, a través do motivo do *fuso*, nun dos sonetos-poética claves de *Palaba no Tempo*:

*Son camiño dun cansado viaxeiro
que aínda non soupo de min o seu refuxo.
Na serán chega á porta calado i altaneiro
i ergue a viga da noite no seu fuso.*

Sei quen de min ditou verso
que o mundo por enteiro derribou.
Aquel verso deixou en fondo texto
que logo en libro vello se trocou. [57]

Hai peito que non sabe o seu camiño
e ceguiño polo de outro vai andando.
¡Si el soubera que sin ave non hai niño!

*A fonte que en mar en min aboia
non verte en craros día o seu canto.
¡Sabe a noite o que leva dela soia!* (Mariño 1994: 140. A cursiva e a negriña son miñas)

O poema sintetiza á perfección a *poética mariñana do misterio esencial* que se resume no altísimo último verso, “¡Sabe a noite o que leva dela soia!”, colofón da súa abisal poética mariña de absoluto e que ten a súa orixe no inspirador viaxeiro que “ergue a viga da noite no seu fuso”. Ao tempo, o poema reúne os temas, tamén esenciais nela, do viaxeiro (ou do mariñeiro, que vimos nun texto xa citado), do camiño, do libro, do peito e do mar.

Nel María Mariño expón o profundo proceso da súa creación revolucionaria, que derriba o mundo co verso ditado do seu fondo texto. Novoneyra *dicía* sempre nos recitais este poema de María Mariño cunha sentida verdade.

O tecer da esperanza

*Cando soupen que era meu
o que de lonxe alumaba,
a esperanza en min teceu
o que xa eu comenzara.*

María Mariño

O poema seguinte, pertencente á terceira parte de *Palabra no Tempo*, centrada no tema metapoético, volve ao do tecer, concretamente, ao tecer da esperanza no seu dobre sentido existencial e poético:

*Cando soupen que era meu
o que de lonxe alumaba,
a esperanza en min teceu
o que xa eu comenzara. [58]*

Logo de min saeu texto
que inda ninguén atopou.
Quedáronse co seu verso
que en cantiga se trocou.

Si a Verdade ben soupera
que o home di que buscou
je que inda non dou nela!

Baixaría o Ceo á Terra
O Sol non daría o que dou.
Non sería a Terra estrela (Mariño 1994: 141. A cursiva é miña)

A súa poética esperanzada do desexo, da arela, da luz e do lonxe está sintetizada na primeira estrofa do soneto e resumida nos versos “a esperanza en min teceu / o que xa eu comenzara”. Esta poética calla no tema da verdade máis absoluta procurada na busca omnipresente de toda a súa poesía e só alcanzada ao lonxe, no enxergado visionario do lonxear, no que o máis alto e o máis fondo se xuntan; no que o Sol, que o é todo, o dá todo; no que a Terra é a luminaria que verque a luz-verba que é vida e poesía, que dá poesía á vida e vida á poesía.

A mesma poética da luz-verba continúa no poema seguinte que comeza cos fermosos versos sabios da madurez “Sabe o meu outono que dou / crara luz que non se apaga”. Nel esa poética da luz-verba entrelázase co tema central do tempo para a plasmación da poética da *Palabra no Tempo*, definitoria e caracterizadora esencial do poemario, coa súa Palabra

absoluta e o seu Tempo absoluto. A palabra que dá clara luz que non se apaga e o tempo, que, como a poesía e a vida, vai de longo a súa liña, co onte e co hoxe e co mañá. Palabra e tempo que deixan a cantiga que nos di:

*Sabe o meu outono que dou
crara luz que no se apaga.
A miña, hoxe, en onte atopou
a Quen dela alumaba. [59]*

*Cando soupén que era meu
o que de lonxe me viña,
pronto a miña luz morreu
afogouse na que había.*

*¡Canto se ve doutro día!
I el a ninguén prometeu.
¡Vai de longo a súa liña!*

*Vai de longo a súa liña
que ninguén nela volveu.*

Cantiga deixou que nos diga... (Mariño 1994: 142. A cursiva e a negriña son miñas).

O poema funde nunha a poética da luz e a poética do lonxe, mediante a poética total pannaturista do Quen que é todo, tal como cantan as dúas primeiras estrofas.

O tecer do peito

*Miñas mans –dedos mudos– xa non tecen.
¡Meu peito, si!*

María Mariño

No libro *Verba que comenza* volve aparecer esa ambivalencia polisémica do tecer que simboliza ao mesmo tempo a escrita e a vida, tal como vimos vendo.

Na sentida e cordial *poética do peito*, que inspira os versos verdadeiros do seu último ano de vida, na que se mostra asombiante o seu xenesíaco pulo poético e vital, cántase o imperecedeiro tecer do peito cando as mans mudas xa non tecen:

*Era camiño de soios en peito o que eu calaba.
Era rastro.
Era xa forza cinguida.
Meu sóo, afogado, xa non zoa. [60]
**Miñas mans –dedos mudos– xa non tecen.
¡Meu peito, si!**
Meu peito –vela de trocadas–
rixé,
rixé alento –vida xa de mortos–,*

rixo camiño,
camiño en onte de cegos,
rixo tempo –berro vivo, verbas– contas do que eu non podo acordar–
¡Meu peito, si!
Meu peito rixe e troca,
troca nebra por ceo en luz
que nunca é morta, troca camiños por
fontes,
lindeiros por mares e mareas en remo de bogar soio,
en remo de bogar soio vai trocando.

*Voz de alento troca polas cousas
e por calados
berros
e barullos xordos.
Troca anos por tempos en vida nova,
troca tempo por verbas –peito entre saudade–,
troca ceo, mar e terra,
troca nun soio son.*

¡Meu peito, si! (Mariño 1994: 149-150. A cursiva e a negriña son miñas)

É impresionante a intensidade do último impulso vital e creativo exaltado no poema, coincidente coa verdade desa mesma asombrosa intensidade vivida pola poeta cando camiñaba cara a morte, tal como constatou Novoneyra e outras persoas que con ela conviviron nese momento: escribía como un río, recitaba os seus poemas a todas as persoas amigas e falaba constantemente de poesía. O poema, canta, coas súas poéticas de sempre, o alento último de vida nova que tece [61] o seu peito no seu só son total, calado e mudo. Na fin da vida os “dedos mudos” da costureira xa non tecen, mais a súa poesía si: “¡Meu peito, si!”

A nenez tecedeira

*sua infancia tecedeira,
sua primeira mirada que veu luz,
seu mañán en onte xa feito,
seu día craro:
toda verdade das cousas.*

¡Anos poucos. Ouh!

María Mariño

E é esa mesma poesía final a que volve á costura, aos anos plenos da nenez tecedeira, aos que volve tamén María Mariño, persoa e poeta, poeta da vida, e *nena que fala* e deixa falar ao seu cume alcanzado, o cume do Courel que leva dentro. No poema 32 de *Verba que comenza* canta ese chegar a ser a nena asombrada ante o mundo que quere ser de novo para saber a verdade das cousas, a que se ve só coa luz asombrante da mirada primixenia:

Había que chegar, había que chegar para ser.
Había que deixar o que nacera,
O que iba medrando.
Había que deixalo.
Había que chegar.
Había que deixar a cume,
cume de quenturas,
cume que vive baixo a ponte das loitas,
baixo remos que viven no olvido do ben,
baixo a cruz que nos desina o tempo,
baixo a terra que a presada nos vai decindo,
nos di:

“Había que chegar”. [62]

*De cando en cando miña cume fala soia,
volve ó seu e logra del,
logra a resposta do vecin-peito enfermo,
peito que se espaaia recio pra aquel outro que non ten cura,
peito feito dela que chega a nós,
peito que volve a cume ó seu,
sua infancia tecedeira,
sua primeira mirada que veu luz,
seu mañán en onte xa feito,
seu día craro:
toda verdade das cousas.*

¡Anos poucos. Ouh! (Mariño 1994: 206-207. A cursiva e a negriña son miñas)

A tesoura tesouro

*(...) tixeira que eu colguei
como medalla (...) na cadea do teu ser.
María Mariño*

No poema “Miña nai” de *Palabra no Tempo*, que canta o amor á nai morta, a *poética costureira* de María Mariño vindica o vínculo materno da tesoura, que as dúas costureiras, nai e filla, teñen en común como un emblema tomado da vida cotiá máis necesaria e humilde, que as enlaza na cadea da vida e lles dá a identidade común do seu ser:

*(...)
¡Atopeiche, miña nai!
¡Atopeiche!*

*¡Volvo de novo en min,
volvo de novo a olvidar!*

Arrecendo a túa chamma, que onte gardei sin lavar,
Arrecendo a túa mantilla e ¡volvo de novo a olvidar! [63]

¡Atopeiche!

*Pousa está a túa manciña na tixeira que eu colguei
Como medalla –¡ouro vello!– na cadea do teu ser.*

Son ser das túas penas,
de ledicias e amores,
son cadea enfurruxada,
vertida das túas veas.

Si ma puderas limpar
e que brillara en contento,
eu berraría de a feito:
*¡De miña nai son cadea,
i ela en min é o tempo!* (Mariño 1994: 66. A cursiva é miña)

Roupa de muller, roupa da natureza

*Viste a Natureza vestido feito por min.
Visto eu dela o mellor forro,
visto eu dela o seu corpín.*
María Mariño

Por outra parte, tal como temos dito xa, podemos observar na poesía de María Mariño a presenza doutros elementos relacionados co seu traballo de costureira: a roupa. Isto é o que ocorre nunha composición sobre a comuñón coa natureza, onde este motivo se plasma a través dunha especie de intercambio de roupa entre mulleres, ao tempo que se fai referencia á roupa feita por mans de femias, á fermosura do seu feitío e ao pracer de vestir a roupa ben feita. O poema personifica e feminiza a natureza, nun animismo dialogal con ela omnipresente na poesía mariñana:

*Viste a Natureza vestido feito por min.
Visto eu dela o mellor forro,
visto eu dela o seu corpín.* [64]

*Fuxe o meu peito de min
si ela non compre ó redor.
Lonxe dela non me fai o corpín,
non pode ca lousa o meu cor.*

A aurora é miña i é dela.
O mediodía a liña rompeu.
Ten o serán da noite estrela.

Foise a tarde e non volveu,
Foise. Ten a noite muito dela,
Máis do que a Lúa verteu. (Mariño 1994: 143. A cursiva é miña).

Este tema do intercambio de roupa está tomado da amizade, da irmandade e da filiación da vida das mulleres e ten unha subxacente carga amorosa e / ou fetichista. O tema non é, por suposto, exclusivo das mulleres e é tamén unha pracenteira práctica erótica aberta aos dous sexos. Mais tamén no poema o eu poético autodefínese como *costureira da Natureza*, que leva un vestido feito por ela, como ela leva o mellor forro *natural* en contacto directo co seu corpo. A través de todos estes motivos a poeta expresa o seu imprescindible amparo vital na natureza: ela necesita a natureza ao seu arredor para vivir, senón non se sente ben coa roupa posta, non lle acae a vida, non pode coa lousa, o duro peso da existencia. Mais tamén a través de todos estes elementos canta o amor que a une á natureza e que a fai ser unha con ela, nunhas nupcias constantemente celebradas en toda a poesía de María Mariño, “casada co Courel”.

As galas de terra

*As galas daquel bon día de terra volven de novo a min
certas, verdadeiras;
e diante con elas camiño a paso limpo. [65]*

No poema último de *Verba que comenza* volve a imaxe da vestimenta como apoio vital básico e outra vez en relación coa terra. Cun certo aire rosaliano, no que ecoan as galas dun día e a roupa de cote posta en tiras de “A xustiza pola man”, os versos mariñanos recrean o tema do ter, do perder e do recobrar o sentido da vida e cantan o estado gozoso e de graza do vestir as galas primixenias do bo día de terra do verdadeiro renacemento para esperar e recibir a chegada inequívoca da morte, camiñando cara a ela limpamente coa plenitude vital da certa inocencia da *nena primeira*:

*¡Cantos alentos para unha fosa-Deus!
¡Cantas pontes para un arco!
¡Canto!
¡Canta auga, canta terra,
canto don!
Si entre eles eu nacín,
si entre eles me hei de marchar,
si deles non hei saber,
ouh
quitalle as sombras ó sol, ti, latido amigo,
quitaille ríos, regueiros e fontes á auga,
quitaille á terra,
quitaille o don que entre nós morre sin saber del,
quitaille seu noso abono,
afogade cos mares o tempo aquel que foi
noso.*

*Que o vento diga, que o vento diga do seu.
Non foi esto o que ela dixo.*

*Prendeume a terra nas suas galas un día pouco,
cando eu iba nacendo
prendeume.*

Ceibourne logo na escada xa cega, xordamuda,
ceiboume.
Sin saber pra onde ir nin a donde agarrarme, [66]
de todo núa, cando dela dafeito non sabía
agarreime ó vestido da fe.
Hoxe, co vestido vello xa,
vourne,
voume indo.

Do camiño no me di.

*As galas daquel bon día de terra volven de novo a min
certas, verdadeiras;*

e diante con elas camiño a paso limpo (Mariño 1994: 208-209. A cursiva é miña).

O poema canta, no momento mesmo da chegada á fin, a visión existencialista da vida como camiñar cara á morte, tendendo repetidas pontes de tempo ata trazar o arco definitivo da existencia. Canta tamén o alento, a loita constante do vivir. E canta a marabilla dos dons da vida, que son os dons da natureza: “¡Canta auga, canta terra, / canto don!, os dons entre os que ela naceu, medrou e vai marchar sen poder dicir xa deles.

E o poema tamén segue a súa omnipresente poética de absoluto mariño do excelente verso “–¡Por riba de nós queda o mar!”, e a súa poética iluminativa total do sol e a súa poética aireada de vento que vemos en versos anteriores:

O teu nome leva e dá.
Dá mareas de verbas feitas,
dá cantiga que se escoita,
dá á terra voz e fala,
dá a cada un dos tempos seu dono,
dá larganza –peito de bríos–.
*Vein vindo a luz aquela que ti
encendiches e non se apaga.*

¡Sol! (Mariño 1994: 158. A cursiva é miña) [67]

Sempre verba do chan máis fondo
–ouveo marzal, pisada cega– ¡vento! (Mariño 1994: 156)

Estas poéticas solares e aireadas conflúen na sabia mensaxe final que María Mariño deixou dita para a historia. Unha lección para a súa lectura absolutamente aberta e libre:

afogade cos mares o tempo aquel que foi
noso.

Que o vento diga, que o vento diga do seu.
Non foi esto o que ela dixo (A negriña é nosa)

A misteriosa tea entraña: unha poética tecedeira

unha longa tela entraña, rede de quen todo é.
María Mariño

Non foi esto o que ela dixo.
María Mariño

Eu tratei de seguir o vento das palabras de María Mariño coa liberdade do vento do meu pensamento. ¿Foi isto o que ela dixo? É, polo menos, o que ela me dixo cando tentei lela toda por dentro cos meus ollos libres entrañados nela. E vin a súa vivida *poética tecedeira*. E admirei a súa *misteriosa tea entraña*, o profundo mundo da súa enigmática poesía.

BIBLIOGRAFÍA

- Xerardo AGRAFOXO (2007), *Biografía de María Mariño*, Vigo, Editorial Galaxia.
- Carmen BLANCO (1995), *Nais, damas, prostitutas e feirantas*, Vigo, Edicións Xerais.
- [68] Carmen BLANCO (1997), “Penélope pensadora”, Ana BLANCO (coord.), *Daquelas que cantan*, Padrón, Fundación Rosalía de Castro, pp. 6-7.
- Carmen BLANCO (2006), *Sexo e lugar*, Vigo, Edicións Xerais.
- Carmen BLANCO (2006), “Unha elexía a María Mariño”, *Album de mulleres*, www.culturagalega.org.
- Carmen BLANCO (2007), *María Mariño. Vida e obra*, Vigo, Edicións Xerais.
- Rosalía de CASTRO (1982), *Poesías*, Padrón, Patronato Rosalía de Castro. Edición de Ricardo Carballo Calero e Lydia Fontoira Surís.
- Armando COTARELO VALLEDOR (1984), *Cancioneiro da agulla*, Vigo, Editorial Galaxia.
- Arcadio LÓPEZ-CASANOVA (1964), “A poesía alcendida de María Mariño”, *Grial* 3, Vigo, pp. 129-130.
- María MARIÑO (1963), *Palabra no Tempo*, Lugo, Editorial Celta. Prólogo de Ramón Otero Pedrayo. Lapela de Uxío Novoneyra.
- María MARIÑO (1994), *Obra completa*, Vigo, Edicións Xerais. Edición de Victoria Sanjurjo Fernández.
- Xosé Luís MÉNDEZ FERRÍN (1984), *De Pondal a Novoneyra*, Vigo, Edicións Xerais.
- Uxío NOVONEYRA (1998), *Dos soños teimosos*, Santiago de Compostela, Editorial Noitarenxa. Preguntas de Emilio Araújo.